

Sol och sommar – och öppna museer!

Brinkens museum: 26 juni–11 augusti,
ti–lö kl. 13–18

Kvarkens båtmuseum
26 juni–12 augusti
ti–sö kl. 13–18

Välkommen!

Ordförandens spalt

Allt går inte helt enligt planerna här i världen! För ett år sedan skrev jag i denna spalt att vi planerat en utbyggnad av båtmuseet. Vi hade färdiga ritningar, som publicerades i *Vällingklockan*, vi hade löfte om finansiering från **Aktion Österbotten** och planerade en byggstart i fjol somras.

Emellertid visade det sig att **ELY-centralen** redan använt upp årets bidragspengar varför vi vackert fick lov att flytta fram våra byggplaner. Men inget ont, som inte har något gott med sig! Vi fick längre tid på oss för vår planering och medelanskaffning och nu har alla bitar fallit på plats.

Alla formella beslut om stöd och bidrag är gjorda och byggnadsarbetet påbörjas inom kort. Vi har gjort avtal med **byggnadsbyrå Ove Lindberg**, som gav det förmånligaste anbudet. Vi kan med fog säga att vi anlitar en lokal byggfirma eftersom Ove Lindberg är infödd Åminnebo och verksam endast ett par kilometer från båtmuseet.

Ritningar och animerade bilder på nybygget publicerades redan ifjol och av dessa kan man se hur det kommer att se ut när det blir helt färdigt. Under resans gång har planerna ändrats något. Vi kommer att färdigställa nybygget i etapper så att den varma delen (ca 85 m²) byggs i år. De övriga två båthusen och mellangången (sammanlagt ca 140 m²) färdigställs senare, men förhoppningsvis inom ett par, tre år. Grundningsarbetena för de båda kalla utrymmena görs redan i samband med den första etappen i år.

Vid förundersökningarna kom vi nämligen underfund med att grundningsarbetena blir mera omfattande än vad vi först antog. Vi är tvungna att dels göra massabyten, dels påla grunden under den varma delen. Detta fördyrar

"Marken bereddes" för nybygget på talko 24 maj då några björkar togs ner och traktor-klövs till fin ved. I bakgrunden ses fågeltornet intill båtmuseet och ännu längre bort skymtar Åminne Stugby, som byggt ett fint servicehus.

givetvis byggandet och föranleder oss att göra utbyggnaden i flera omgångar.

Årets byggsatsning går lös på nästan 150 000 euro och skall vara färdig strax före jul. Men då kommer vi att få tillgång till ett utrymme, som är värmeisolerat och kan hållas varmt en stor del av året. Det ger oss en lokal, som kan användas till möten, kurser, konferenser och tillställningar av varierande art. Där kommer också att finnas ett funktionellt kök för kaffekokning och servering. Byggnaden kommer att vara handikappvänlig.

Vår önskan om ett utrymme för att möjliggöra en förlängning av den korta sommarsäsongen håller alltså på att gå i uppfyllelse!

Sommarens verksamhet har börjat långt innan den officiella öppningen. Talkogången är i full gång på båda museerna och vi har redan haft besök av flera grupper både på Brinken och vid Båtmuseet. Den traditionella vandringen längs Järnåldersleden lockade också nästan tjugo deltagare i år. Dessutom besökte 40 släktforskare från Vasa både Järnåldersleden och båtmuseet kvällen innan den traditionella vandringen längs Järnåldersleden.

Foto Maggan Linholm

Siri Hagback guidade också i år den traditionella vandringen vid Järnåldersleden. Här ges information i fåbodstugan.

Under vintern och våren har vi haft ett gott och givande umgänge med **våra grannföreningar i Petalax, Korsnäs och Bergö** inom ramen för ett projekt administrerat av **KulturÖsterbotten**. Projektledare har varit **Eva-Marie Backnäs** och temat har varit samskapsformer och gemensamma strategier. Det har varit lärorikt att umgås och se och höra huru andra föreningar fungerar, och vilka verksamhetsformer som finns.

Föreningen fick för en tid sedan ett betydande tillskott till kassan. **Ethel Helenelund** har under många års tid samlat på tidningsartiklar skrivna om händelser i Malax. Dessa artiklar, bilder och notiser har hon klistrat, limmat och bevarat i pärmar för Museiföreningens räkning. Det har blivit åtskilliga pärmar med åren, vilka nu finns bevarade i vårt arkiv.

Vid sin död ihågkom hon föreningen i sitt testamente med en betydande penningssumma samt allt sitt lösöre. Malax museiförenings styrelse är oerhört tacksam för detta tillskott till finansieringen av vår verksamhet.

Sommarens verksamhet finns publicerat på annan plats i denna tidning och vi hoppas på ett livligt deltagande i våra stora och små evenemang!

Vi önskar alla våra medlemmar och läsare en trevlig sommar och alla är hjärtligt välkomna att besöka våra museer!

Gustav Smulter

Nybygget: varma delen längst t.v. samt två båthallar intill.

För 100 sedan

Världshändelsen under det tidigare halvåret av 1912 var en av de största sjöolyckorna i fredstid, Titans förlisning med över 1 500 omkomna natten mellan den 14 och 15 april. Nyhetsförmedlingen var inte snabb och informationsspackad som i våra dagar – ännu den 16 april skrev svenska Aftonbladet att världens största oceanångare bara varit ”nära att gå under”. Då rapporteringen väl kommer igång i våra nejder slås man av hur ofantligt de dåtida enkla tidningsbulletinerna om olyckan skiljer sig från det braskande multimediala dygnet runt-nyhetspådrag en motsvarande händelse i dag omedelbart skulle utlösa. Samtidigt undrar man om ett nutida spektakulärt och sensationsinriktat nyhetsflöde egentligen skulle ha återgett nämnvärt mer av alla de faktaomständigheter och all den dramatik och tragik som framkommer redan i Vasatidningarnas enspaltigt och bildlöst förmedlade reportage om förlisningen och räddningsoperationerna, intervjuerna med överlevande osv.

Notiserna om Titanic-katastrofen våren 1912 hade föga av våra dagars spektakulära nyhetsrapportering över sig.

Också beträffande Finlands öden var det havsanknutna angelägenheter som bekymrade mest, dock inte i form av några förlisningskatastrofer. Det gällde händelserna kring vad som i efterhand ofta omtalas som den stora ”lotsstrejken”. De aningar man i slutet av föregående år haft om att tsarmaktens grepp kanske skulle mildras kom helt på skam. Snarare skärptes greppet, och en avgörande förryskningsåtgärd var när Finlands lots- och fyrväsen från februari 1912 ombildades till ett ryskt ämbetsverk. Saken väckte kraftiga allmänna protester, och hos de berörda ett civilt mostånd som främst tog sig uttryck i massuppsägningar. Redan i mitten av mars

Förryskningen av lots- och fyrväsendet och den resulterande ”lotsstrejken” var praktiskt taget dagligt nyhetsstoff i tidningarna under våren 1912.

var det av de 70 lotsarna i Vasadistriktet bara 2 som inte ännu anhöllit om avsked. De ryska myndigheterna hade inte väntat sig så häftiga och omfattande reaktioner och försökte både förhandla och förhala, men måste till sist bevilja uppsägningarna. Sjötrafiken, i synnerhet den till och från utlandet, råkade förstås i oordning, och ryssarna måste i hast börja massrekrytera och snabbskola eget sjöfolk speciellt för lotsuppgifter i Finland.

De finländska tidningarna rapporterade mest varje dag om hur uppsägningsläget framskridit, återgav även utländska regeringars protester mot de ryska åtgärderna, publicerade appeller för uppsägningar och andra motståndsiniciativ. Harmsenheten kunde ta sig uttryck i dikter och icke minst i en hel del raljerande och ironiserande över t.ex. myndigheternas förvirrade och fäfänga försök att med piskor eller morötter hålla kvar de finländska lotsarna och fyrvaktarna. Senare gjorde man sig gärna lustig över de nyimporterade ryska lotsarnas eller ”lotsarnas” inkompetens och direkta drulligheter. Wasa-Posten roar sig i juni åt hur ryska lotsar seglat en båt på grund vid infart till stadens hamn, antingen för att de ignorerat eller helt enkelt inte begripit sig på nordprickar. När båten omsider förtöjs noteras att det inte heller därvid ”ådagalades någon öfverdriven sjövana”. Bara någon vecka senare bogserar lotsverkets båt Valvoja med ny rysktillsatt kapten en dansk

skonare på grund utanför Vasa, trots en farled utmärkt med ledfyrrar. – Helt oförklarligt, anser tidningen, ”förutsatt att besättningen känt ledfyrrars betydelse och att styrman icke varit alltför vindögd”.

Läget i Malax låter vi denna gång återspeglas via en liten reseberättelse av P. E. Ohls, som besökte orten bl.a. i föreläsningsärenden. Ohls Malaxbesök har faktiskt en direkt anknytning till de nyssnämnda förvecklingarna: även han sade i egenskap av fyrmästare upp sig vårintern 1912, och kom i stället att bli ett resande ombud för Svenska folkpartiet.

En rapport från Malax våren 1912

Först litet om skribenten ifråga. P. E. (Petter Edvard) Ohls (1872–1914) från Björkö tjänstgjorde på olika ställen som fyrvaktare eller fyrmästare, och var därtill hembygdsaktivist och kulturivrare. Hans insatser för hembyn och den omgivande Replot-Björköskärgården var mångahanda: han initierade grundandet av brandkårer och ordnad postgång, verkade för inrättande av biblioteksverksamhet och skolundervisning och hann själv fungera som lärare, gav tre år ut en handskriven tidning.

I samband med en tjänstgöring på Gråhara utanför Helsingfors kunde Ohls studera äldre dokument på statsarkivet, varvid hans hembygdsintresse kom att riktas rätt mycket mot ortnamnsforskning. I början av 1912 hade han publicerat en serie inlägg rörande ort- och bynamn i 1500-talets Mustasaari, där han också bl.a. behandlar Malax-namnet. Han förknippar förleden med ett gammalt ord för äng (ty. Made, jfr. eng. meadow) som också skulle finnas såväl i finska namnet på Malax å, *Madesjoki*, som i gårdsnamnet *Mattlars* nära kyrkan. ”Lax”-ledet kunde komma från efternamnet Lagger i Övermalax; något i stil med Made-laggar skulle då småningom ha utvecklats till Malaks, och ifall lagg tolkas i sin innebörd av ”kant” skulle sockennamnet alltså betyda ”ängskant”.

Ohls sade som nämnt upp sin dåvarande fyrmästartjänst när lots- och fyrväsendet förryskades, men fick anställning som resekonsu-

Bilden visar de f.d. lotsstugorna på Fälskär i Rönnskären, Bergö, år 1996. I bakgrunden syns båken, uppförd 1780.

– fyrmästare, kulturivrare, hembygdsforskare.

lent för Svenska folkpartiet och var vid sin död 1914 också sekreterare för det finlandssvenska nykterhetsförbundet. Hans skrivelse om Malax i Vasabladet 18.5. 1912 är troligen resultatet av ett tidigt SFP-uppdrag som förde honom till Solf, Malax, Petalax och Korsnäs för att hålla föredrag och troligen också diskutera kulturella o. likn. frågor på respektive orter. Nedan följer ett referat av Ohls rapport från Malax, med de ordagranna utdragen kursiverade.

Ohls anländer från Solhålet den 5 maj "via Malaks skogen" och redogör först för hur det Yttermalax han möter utgör säte för viktiga personer och institutioner: kyrkan och prästen, apoteket och doktorn, gästgiveriet, ungdomsföreningshuset med intilliggande mark "inköpt för den blifvande folkhögskolan". Snyabbt kommer han in på frågor om bygdens utveckling:

Utvecklingen har formligen rullat framåt i Malaks, men det är icke att undra på, ty man möter jämt på vägarna de som åka velociped. Hyfsningen är god, och kommer man dit på en söndag, såsom undertecknad gjorde, kan man tro att man kommer till en småstad. Endast dialekten förräder, att man är på landsbygden.

Han kommer att i sitt föredrag behandla Malaxborna på 1500-talet, och att informera om fornminnesvård och hembygdsforskning. Han har också informerat sig själv om vilka lokala intressen och resurser det finns på de områdena.

Af byggmästar Malm fick jag reda på att ing. Lönnbohm mycket intresserar sig för fornlämningarna i Malaks. Vi uppsökte honom i hans hem och rönte ett gästvänligt mottagande samt fingo många värdefulla meddelanden om forngrafvarna i Malaks. Genom landtmäteriförrättningarna i denna socken har han lärt sig känna läget för alla kända fornlämningar i Malaks, och det framstod för mig genast att ingen är så kompetent som han att skriva om dessa fornlämningar. Då han har förmånen att vara bekant med arkeologer i Helsingfors, kan man vara förvissad om att genom deras medverkan det vetenskapliga icke skulle komma att bli lidande på lokalforskarens intresse. Men ett så-

dant arbete kan icke påräkna någon ersättning för mödan, ja i många fall icke ens understöd för tryckning. Likväl kunde man våga hoppas att Malaks ungdomsförening skulle veta uppskatta värdet av ett sådant arbete och befördra det till tryck. Ja, icke ens stanna därvid, utan fortsätta på den inslagna vägen. Hembygdsforskningen har nämligen sina varma förespråkare i Malaks och ansatser för hembygdsforskningen äro vidtagna. Måtte gnistorna snart antända bålet.

På kvällen håller Ohls sitt föredrag. Malaxungdomarna gör ett positivt intryck på honom, men han saknar folkdräkterna:

Om [ungdomsföreningens] möte är ingenting annat än godt att säga; litet, mycket litet dans och mycket annat godt och trefligt hörde till programmet. Vad man likväl skulle ha väntat vore folkdräkter. Endast en gosse i folkdräkt uppenbarade sig och han var – från en annan ungdomsförening. Om landsbygdens ungdom visste hur trefligt det är att se gamla allmogedräkter skulle den icke vara så angelägen att följa stadsbornas sista mod, som i många fall hvad kläderna beträffar, är alldeles olämpligt för landsborna. Ex. snäfkjolen och annat mera dylikt.

Lätt halkar Ohls in på ett av sina verkliga favoritområden, dvs ortnamnstolkning, och bland bynamnen i Malax fäster han sig särskilt vid "Pallne". Med hänvisning till prof. T. E. Karstens teorier om namnet "Hellne" och till vissa egna tidigare rön anser han att även Pallne-namnet ursprungligen varit ett s.k. vin-namn med formen Palvin. Tanken gör honom entusiastisk:

När jag fick bref med uppmaning att resa till Malaks, Petalaks och Korsnäs för att hålla föredrag hette det, att denna trakt borde vara en guldgruva för mina forskningar. Det sistnämnda namnet är värdt långt mera än guld, det är en diamant, och således har hembygdsforskaren icke allenast en guldgruva i Malax; han hittar diamanter där också. Och att tänka sig att sådana skatter ligger oanvända i våra trakter. Det är helt enkelt upprörande. Men Österbotten är ju styfbarhet i många afseenden och icke minst hvad fornforskningen beträffar: — — — Namnet Pallne eller Paline ger ett säkert stöd för att de andra ne-namnen i sv. Österbotten också äro vin-namn. Och komma vi därhän, att vi kunna öfvertyga vetenskapsmännen därom, då skola också våra läroböcker så småningom önderbotten sist av alla svenskar i Finland flyttat hit från Sverige. Det skall då tvärtom heta att svenskarna i Österbotten ha bott i Finland ända från den tid landet blef befolkadt.

Leif Finnäs

P. E. O.

Utsikt över Palne

Norrskärs f.d. lotsstation

Till Österbottens avgångna lotsar!

Därute, där mörknande vatten
mot isarna dånande slå,
där stormarna rasa och tjuta
och skummande bränningar gå,
i låga och ensliga stugor,
som spridda på hållarna stå,
där sitta de tysta vid härden,
fast slagna de segrat ändå.

Där gives ej en, som ej döden
i vitögat trotsande såg.
Där finns ej ett liv, som ej vågats
på vredgad och rytande väg.
Till strider och bragdrika färder,
till gärningar stod deras häg;
och stormen sjöng lotsarnas ära
i bristande tackel och tåg.

Det mörknade; störst utav stormar
kom stormvinden österifrån.
Kring holmar och kobbar och vi-
kar
strök ilen med hagel och dån.
»Var man på sin post!» ljöd ropet
som skärande, iskallt hån.
»Var man på sin post för att falla
och dö som en vikingason.»

Och kämparna alla de stredo,
de stodo, de föllo som män.
I folket från havet och skären
gick fädernas anda igen.
Kamrater, med hatten i handen
ett leve för kämparnas mod,
ett leve för vikingaseder
och jäsande vikingablod!

19¹²/12.

Alfred Fahler.

Indignationen mot lots- och fyrväsendets förryskning tog sig också poetiska uttryck, som i denna av Vasabladet publicerade hyllning till i protest avgångna lotsar. Vasafödde Alfred Fahler gav 1912 och 1914 ut diktsamlingar, och före sin död 1918 en bok om sin tid i tysk fångenskap – hans försök att 1915 sluta sig till den finländska jägarkåren i Tyskland hade lett till att han fängslats, felaktigt misstänkt som rysk spion.

Amerika-emigranterna Svedberg

Under decennierna före och efter 1900 emigrerade c. 300 000 finländare till Nordamerika; därav 20% finlandssvenskar, till största delen från Österbotten.

Såsom tidigare nämnts (i *Aanacko 2012*) emigrerade sju av gelbgjutare **Matts Svedberg** d.y:s (1847–1909) barn. Endast två stannade kvar i Finland: **Johanna** (1874–1967) i Malax och **Maria** (1876–1945), som blev min farmor.

Den första amerika-emigranten i familjen var dock Matts Svedbergs broder **Johan** (1838–96). Efter studier i bl.a. St. Petersburg och Sverige arbetade han som ingenjör vid Nyköpings Mekaniska Verkstad, utvandrade sedan till Amerika och anställdes vid U.S. Navys maskindepartement i huvudstaden Washington.

Ing. **John Svedberg** bodde på sin gård ”Vasa” i Virginia, gifte sig med en Vasabördig svenska och fick ett halvdussin barn. – Helt naturligt sökte sig den äldsta och första av de emigrerande brorsbarnen till ”Farbror Janne”.

Hilda (1870–1930-talet)

Det må ha varit ett äventyr för den 26-åriga flickan att år 1896 resa över Atlanten och sedan med tåg från New York till Alexandria nära Washington. Hon hittade sin farbror, men denne var sjuklig och dog bara någon månad efteråt.

Hilda stannade emellertid kvar i Virginia, gifte sig (Fairfax) och fick fem barn. Hon korresponderade både med hemmet i Malax och med sina sedermera emigrerade syskon, men efter hennes död tycks den följande generationen ha tappat kontakt med släkten. Ingen vet om och var det eventuellt finns ättlingar till Hilda.

Lydia (1872–1941)

emigrerade 1900, gifte sig med en annan invandrare Matt Rose (Matts Rosenqvist från Vörå). – Mannen arbetade i ”minor”, dvs gruvor i Klippiga Bergen. Av brev och julkort framgår, att familjen flyttade mellan olika små gruvstäder i Colorado och Nevada: Ouray, Telluride, Victor, Goldfield, Colorado Springs. (Det finns och fanns en mängd dylika småstäder med i många fall fantasirika namn, som Cripple

Ingenjör John Svedberg (den skäggige t.h.), i U.S.Navys ritkontor i Washington, D.C. Antagligen på 1870-talet. John S. var farbror till emigrantsyskonen Svedberg.

Creek, Skull Creek, Rattlesnake Buttes och Rabbit Ear Pass ...)

Lydia kom i slutet av 1920-talet med sina två barn tillbaka till Malax för ett par år och funderade kanske på om familjen skulle bosätta sig här. Men de återvände till Amerika.

Anna Sofia (1879– början av 1960-talet)

Gift i Malax med Erik Vilh. Bonn; de emigrerade c.1902. Mannen var sjöman och försvann på havet. Anna Sofia gifte om sig med Hugo Bonn. Fyra barn sammanlagt.

Mrs Bonn hade en lantgård med hönsfarm i Puyallup nära Tacoma i staten Washington i NV-USA. – Alla följande Svedberg-syskon sökte sig också till Tacoma-trakten. Det var vanligt att i synnerhet unga oerfarna utvandrare flyttade till ställen, där det redan fanns släktingar o.a. bekanta. Och det var tydligen så, att tröskeln blev lägre för de yngre syskonen att flytta ut i yngre ålder, då man såg att de äldre syskonerna hade klarat sig.

Anna Sofia besökte hemlandet tillsammans med sin son Nels ett par gånger på 1950-talet, vilket min syster har berättat om i föreg. nr av *Vällingklockan*.

Mathilda (1881–början av 1960-t.)

emigrerade 1901. Gift Beck (Ahlbäck från Kvevlax). Omgift med Claude Howes. – Mr Howes arbetade i yngre år i gruvor liksom svågern M.Rose, men efter giftermålet med Mathilda, då han fick tre styvsöner på köpet, slog sig familjen ned i Tacoma.

Leonard (1886–1986)

Om denne gubbe, som blev 100 år och besökte hemlandet nio gånger, skulle det finnas mycket att förtälja. Kanske det blir tillfälle för en saga om honom en annan gång.

Nu endast ett kort sammandrag om hans liv i Amerika.

Leonard emigrerade 1903 som knappt 17-åring. Jobbade först med skogsarbete, ett år i Michigan och sedan några år i staten Washington. – Under 1910-talet hade han tillsammans med brodern Carl byggfirman ”Svedberg Brothers” i Tacoma, de byggde c. 20 hus. Under 1920-talet firman ”Bungalow Cabinet” tillsammans med Albert Gustafson, en annan malaxbo.

Bungalow Cabinet Co. synes ha varit ett ganska stort företag. Ett reportage i en Tacoma-tidning nämner, att man i fabriksbyggnaden i två våningar har installerat 24 maskiner och att man tillverkar möbler, dörrar m.m. samt bilarosserier. Man byggde även hus – sådana villor som man ser i ”Helan och Halvan”-filmer.

År 1930 bytte Leonard yrke igen: han köpte 30 acres (12 ha) mark i Edgewood utanför

Telluride, Colorado. Vykort från 1930–40-talet (?).Både Matt Rose och Claude Howes arbetade i yngre år i olika små gruvstäder i Klippiga Bergen.

Greetings From Telluride, Colo.

Tre syskon Svedberg i Tacoma på 1910-talet: Leonard, Mathilda och Carl. Svedbergarna var musikaliska och deltog även i olika emigrantsångkör.

Hilma Brännback och Hilma Svedberg (t.h.). Fotot taget i en studio i Tacoma 1912, innan Hilma S. som nygift (Ahlskog) flyttade med sin man till Mt. Vernon norr om Seattle.

Tacoma och startade en bär- och äggfarm. En god affär råkade det bli, menade han senare, att vara självägande bonde under recessionen på 30-talet och under kriget. I modernare tid blev jordbruket åter olönsamt, med stigande kostnader och sjunkande produktpriser. Men då hade Leonard redan pensionerat sig, på 1950-talet. Han sålde farmen och bosatte sig i ett hus som han hade byggt på egen mark.

Leonard var två gånger gift: 1909 med Ida Frilund från Munsala (tre barn) och senare med Esther Carlson från Luleå.

Carl (1889–1964)

emigrerade 1907. Gift med Caroline Knutsen från Norge. Tre barn. – Carl var som sagt kompanjon med bror Leonard i Svedb. Brs och arbetade troligen även senare i träförädlingsbranschen, men därom har jag inga säkra belägg. Många österbottningar var på den tiden "träkarlar" och var anställda i bygghfirmor eller snickerier eller i "Puget Sound Plywood" fanerfabrik i Tacoma.

Hilma (1891–1913)

Den yngsta av Svedberg-syskonen var naturligt nog den sista att emigrera. År 1909, efter det fadern hade dött, reste Hilma till Amerika, naturligtvis till Tacoma, där de flesta syskonen var bosatta.

Hon träffade en ung man, Albert Ahlskog från Korsholm. Ett tycke uppstod, de gifte sig i april 1912 och flyttade till staden Mt Vernon norr om Seattle. – Där inträffade det tragiska, att Hilma dog i barnsäng i jan. 1913, 21 år ung (barnet överlevde dock).

Hilmas sorgliga saga har en sällsam epilog. – År 1965, när jag första gången besökte släktingarna i Amerika, råkade jag sitta i flygplanet bredvid en liten gubbe, som visade sig vara Hilmas änklings Albert Ahlskog. Jag hade nöjet att ge honom svågern Leonard Svedbergs adress och telefonnummer. De båda gubbarna kunde sedan träffas och utbyta gamla minnen. Leonard hade även senare tillfälle att besöka Albert i Gamla Vasa under ett par av sina resor till Finland.

Föreningar

Amerika-emigranterna för hundra år sedan, i många fall utan utlandserfarenheter och språkkunskaper, sökte sig som sagt gärna till trakter där det redan fanns släktingar och bekanta. Sålunda uppstod österbottniska invandrarpopulationer på vissa orter.

Invandrarna kände ett behov för samvaro och hemortskänsla i det nya landet och det bildades tidigt föreningar på olika orter, vilka sedan samorganiserades till större förbund. Man var van vid föreningsliv i hemlandet – redan i slutet av 1800-talet uppkom ju ungdoms- och nykterhetsföreningar i Österbotten.

Invandrarföreningarna var dels ideella nykterhetsföreningar, men även sammanslutningar av en viss praktisk typ, nämligen begravnings- och sjukhjälpföreningar. Dessa fungerade som en slags sjuk- och livförsäkringsbolag för medlemmarna. Som bekant kan man bli ruinerad av att bli sjuk i Amerika och emigranterna blev sällan rika. Många arbetade i

slitsamma och farliga yrken: skogs-, gruv-, byggarbete och jordbruk. Både nykterhets- och sjukhjälpföreningarna fyllde ett verkligt behov.

De finlandssvenska invandrarna organiserade sig i egna föreningar, men många var även medlemmar i skandinaviska föreningar, som den svenska Vasa-orden och Swedish Order of Valhalla (grundad 1884). – Ordet finlandssvensk var inte uppfunnet då; man använde benämningen "svensk-finsk". Vanligen hade föreningarna parallellnamn på svenska och engelska.

Det fanns "Svensk-Finska Nykterhetsförbundet af Amerika" = Swedish-Finnish Temperance Association of America. År 1900 på Runebergsdagen 5 febr. grundades "Svensk-Finska Sjuk- och Begravningshjälpföreningen Finland af Amerika", som snart antog namnet Swedish-Finnish Benevolent Association of America. Det engelska namnet var antagligen nödvändigt för att underlätta byråkratin vid penningbetalningar, läkarintyg m.m.

Runebergsorden

År 1920 omorganiserades ovan nämnda sjukhjälpförening till "Order of Runeberg", Runebergsorden. Under 1920–30-talen hade OR 70 loger (lokalföreningar) i USA och Kanada, med sammanlagt c. 8000 medlemmar. Kring 1980 fanns 50 loger och 4000 medlemmar. I vår tid torde ett tjugotal loger leva ännu, med kanske c. 500 medlemmar, mestadels vid västkusten.

Denna utveckling är helt naturlig, i och med att den första och även den andra generationen emigranter har gått i graven. Anmärkningsvärt är dock, att verksamheten fortsätter och några loger är mycket aktiva. Nytt blod har kommit till, dels genom att invandring i någon mån fortfarande förekommer, men framför allt genom emigranttättingar och ingifta från andra folkgrupper, vilka finner verksamheten och samvaron trevlig och intressant.

Ett tillskott har varit, att Finland sedan 1960 har en egen loge "Finlandia O.R.". Runebergsordens officiella namn är numera "International Order of Runeberg".

Själva samvaron, att träffas och umgås med vänner, är viktig inom allt föreningsliv. Det må vara formella logemöten eller en picnic eller annan utfärd i liten skala, eller större arrangemang som stormötena för hela OR vart fjärde år.

Det senaste av de sistnämnda, "IOR Convention 2010" i Eureka, Calif. samlade 40 deltagare, varav 10 delegater från logerna. Detta må ses som ett mått på nedkrympningen av OR. Som en jämförelse må nämnas, att "OR National Convention 1922" i Tacoma besöktes av 800 delegater.

Förutom OR och dess loger uppkom och förekom det även ett antal inofficiella sammanslutningar och föreningar bland de österbottniska invandrarna. – Åtminstone kring 1950 fanns en "Malax-klubb" vid NV-kusten, som årligen sammankom till picnic eller annan

Anna Sofia Bonn (f. Svedberg), ca 1940, och hennes chicken farm i Puyallup nära Tacoma, troligen på 1930-talet.

samvaro. Ett tidningsreportage 1949 av **Gus Fant** beskriver årets utflykt till **Anna Sofia Bonns** farm i Puyallup. Ett hundratal personer deltog, mest malaxare från olika orter i staten Washington med omnejd: Tacoma, Seattle, Olympia, Hoquiam, Port Angeles, Portland, Vancouver etc. Fant nämner namn som **Leonard** och **Carl Svedberg**, **Victor Köping**, **Johan Udd**, **Jonas Malm**, **Gus Ahlskog**, **Gus** och **Arvid Fogde** m.fl. Det tycks ha varit en allmän glädje att träffa gamla vänner, endel hade inte setts sedan folkskoltiden i Malax. Med uppskattning nämndes också Mrs Bonns filbunkar och Leonard Svedbergs filmer, som han hade tagit i Malax under sitt besök i hemlandet 1947–48.

Sångkörer

Körsång var populär i Finland redan på 1800-talet och den verksamheten upptogs även inom OR.

Men det började lokalt och i liten skala. Leonard Svedberg har berättat, att 1913 beslöt 13 personer i Tacoma att starta en sångkör "Norden", som växte och efter några år fick namnet "Finlandia".

År 1924 organiserade sig sångkörerna i Tacoma och fyra andra städer till ett förbund, som sedermera utökades med körer på många andra orter och under namnet Runebergs Sångarförbund, The Runeberg Singing Society, blev OR:s officiella sångkörförbund.

En ambitiös idé att företaga en resa till Finland planerades under de följande åren och kunde förverkligas 1930. En kör av 30 sångare plus ett hundratal övriga OR-medlemmar reste, med tåg och ångbåt. I Finland färdades kören omkring i ett chartrat tåg och uppträdde med 11 konserter på olika orter. Leonard (själv en av rese-arrangörerna) var tyvärr den enda Svedberg som kunde delta.

Denna resa befanns så lyckad, att en till planerades till 1936. Men den blev inte av – det var recession under 30-talet och sedan kom kriget. Först senare kunde OR återuppta sina resor till Finland. Man deltog från 1956 åtminstone t.o.m. 1976 i de finlandssvenska sång- och musikfesterna, som äger rum vart femte år.

Även körresor i motsatt riktning har förekommit. Finlands Svenska Sång- och musikförbund besökte Amerika med en stor sångkör 1960 och 1969 och turnerade därvid

genom USA och Canada, gästande Runebergologer på många orter. Vasa Brage hade en sångkör i Amerika 1973 och senare har Finl. OR arrangerat resor till Amerika.

Överhuvudtaget har resande ju blivit allmänare i vår tid och även snabbare genom flyg. SÖU arrangerade årliga charterflygresor till Amerika med början 1965 – jag vet inte om de fortsätter alltjämt.

Andra kontakter

Privata brev har alltid varit ett effektivt och billigt kontaktmedel mellan emigranterna och familjen i det gamla landet. Flygpost från Amerika förekom redan i slutet av 1930-talet, efter kriget även från Finland. Till en början dyrt – numera är ju grundbrevportot i Finland detsamma om man skriver till Amerika som inom Malax.

Tidningar för invandrare i Amerika uppkom tidigt. Två utkommer alltjämt. År 1896 grundades tidningen *Finska Amerikanaren*. Den fick namnet *Norden* år 1935 och utges fortfarande, i New York. Tidningen *Ledstjärnan* (gr. 1906) lever också alltjämt, numera under namnet *Leading Star*. Den är OR:s medlemstidning. Ännu för ett halvsekel sedan en månadstidning, utkommer den numera kvartalvis, som tabloid på åtta sidor. Innehållet är nog så intressant, med bl.a. bildreportage från de aktiva logerna och en "Genealogy Corner" redigerad av **June Pelo**, som publicerar berättelser om gamla emigranter.

På senare tid har OR startat ett samarbete med Swedish Finn Historical Society, som samlar uppgifter om finlandssvenska amerikamigranter. På databas naturligtvis.

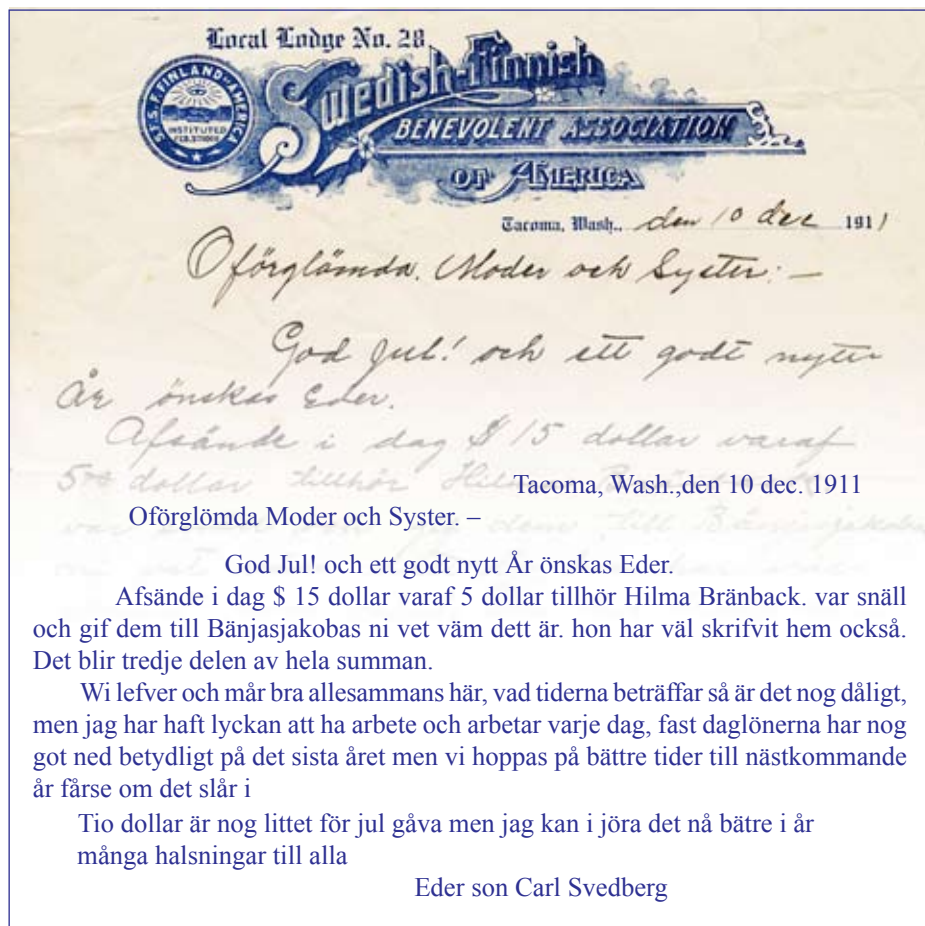
Bra så, att det i vår tid finns folk med intresse för emigrantförfäderna och deras personhistoria. De är ju alla borta nu, de österbottningar som for till Amerika för 100 år sedan. Och även deras barn har hunnit dö.

Jag träffade själv tio Svedbergare av andra generationen i Amerika och umgicks ofta med hälften av dem. Några besökte oss i Finland. Men aldrig "håksade" jag (ung och dum som jag var) att fråga och intervjua dem mera systematiskt om deras barndom i Amerika. Och nu är det för sent.

Till sist alltså, ett par råd av senkommen visdom: Fråga era föräldrar o.a. äldre släktingar, så länge de lever, om folk och saker och liv i gamla tider!

Och: Spara gamla brev och foton o.a. familjepapper! Förre eller senare är det någon i släkten, som vill studera "tädde gamalt skräp ..."

Sven Riska

Gärdesgården [Jäschgåli]

Midsommarnatten har enligt folktron varit en magisk natt med ett stort inslag av tro på övernaturliga väsen och framtidsprofetior. Man levde i tron att blommor som insamlades denna natt kunde utöva magisk kraft.

Enligt gammal folktro skulle de flickor, som ville se sin tillkommande i drömmen, plocka sju eller nio blommor, helst i ett vägsål, och klättra över nio gärdesgårdar under midsommarnatten. Den flicka som sedan lyckades somna, utan att yppa ett ord till någon, kunde då i drömmen få se sin tillkommande. De nio gärdesgårdarna, som flickorna skulle klättra över, symboliserade de hinder som besegrades för kärlekens skull.

Dagens unga flickor har inga problem att hitta blommor på midsommarnatten, men de hittar troligtvis inte nio gärdesgårdar att klättra över. Talesättet om de nio gärdesgårdarna tillkom i en tid när dessa hägnader var talrika i alla byar.

Enligt folktron skulle en havande kvinna akta sig för att krypa genom gärdesgårdar. Den kvinna som gjorde det riskerade att hon själv eller hennes ofödda barn kunde drabbas av en mängd olika sjukdomar.

Det gamla ordstävets "Där gärdesgården är lägst hoppar alla över", dvs. följa minsta motståndets lag, är användbart än idag.

Hägnader av gärdesgårdar av trä eller av sten var vanliga redan på medeltiden för att skydda den odlade marken mot betande djur. Djuren betade av gammal hävd på de ängar och skogsmarker som var byns samfälliga betesmark.

Stängselskyldigheten finns reglerad redan i de gamla landskapslagarna och senare i 1734 års lag. I lagens Byggningsbalk, kapitel 5 § 2 och § 3, lagstadsag:

"Grannar, som ligga i byalag med hwar andra, böra stänga och hägna om the ägor, som the tilsammans hafwa, hwar efter sin ägodel" samt *"Gärdesgård bör stängas tät och fast, två alnar hög, och två alnar emellan hwar par stör; och hälle byamän hand theröfwer ..."* (1 aln = 55,5 cm)

I de gamla byordningarna hade bestämmelserna om hägnadsskyldigheten en mycket framträdande plats. Beslut om betestid på de samfälligt ägda ängarna och hägnadsskyldighet togs på ett allmänt byråd och övervakades av byåldersmannen. Om våren synade byåldersmannen att alla gärdesgårdar omkring besädda åkrar och planteringar var i gott skick. Stängsel mot skog, beteshage och utmark som förfallit under vintern måste vara i skick innan korna släpptes ut på bete på de samfälligt ägda ängarna och skogsmarkerna. Den bonde som inte uppfyllt sin underhållsskyldighet kunde dömas till böter som tillföll byalaget.

Mellan byar och socknar fanns det förr skiljegårdar som skulle underhållas gemensamt. På bägge sidor om landsvägen fanns det vanligtvis gärdesgårdar och grindar som måste hållas i skick. Varje gård hade en bestämd del att underhålla i de samfälliga hägnaderna.

Under 1800-talet började synen på vem som borde ha stängselskyldigheten att förändras. Man ansåg att betesmarken skulle hägnas och inte, som i äldre tider, att den odlade åkermarken skulle skyddas av hägnader. Första paragrafen i den allmänna stängselförordning, som utkom 1864 i Finland, och ersatte den tidigare från 1802, fick därför följande lydelse: *"Enhvar, som eger eller nyttjar husdjur, vare pliktig att dem genom stängsel, wallning eller annat hägn så wårda, att de icke inkomma på annans egor."*

På många håll utfärdades nu stängselstadgar avpassade för de lokala behoven. År 1865 fastställde Häradsrätten en stängselförordning för Malaks kommun. Efter storskittesregleringen 1907 i Övermalaks skifteslag ansågs den gamla förordningen inte mera fylla sin plats. År 1907 antog därför kommunalstämman ett nytt förslag till stängselstadga, som samma år fastställdes av Häradsrätten. En hägnadsnämnd, som valdes bland förtroendemen för Yttermalax och Övermalax skifteslag, förrättade på anmodan synebesiktningar på tidigare uppförda och nyuppförda hägnader och fattade beslut i tvistigheter angående hägnaderna.

§ 3

Enhvar som eger och brukar jord och densamma vill bevara från skada af husdjur, vare pliktig att hålla stängsel, såkallad värjohägnad, däromkring; och som vallhjon icke äro användbara på våra spridda och begränsade egolotter, uteslutes kreatursvallning, med undantag af fall, som i § 6 af denna stadga omförmäles.

§ 4

Hägnader uppföras af gärdsel och stör, som ock af sten och böra för att anses giltiga vara en och en tiondedels meter hög med ett mellanrum af högst tjugofem centimeter mellan hvarje trodrad, ej längre än en och en half meter emellan störpar samt så fast och stadig att den icke brytes af vinden ej heller för

trycket af en persons tyngd vid klifvande därpå. Tät hägnad är tillåten endast vid inhägnandet af beteshage för mindre husdjur. Lägges hägnad af sten, må enhvar lägga densamma på sin sida af rån, om icke rågrannen tillåter att den lägges till hälften å hvardera sida.

Utdrag ur Stängselstadga för Malaks kommun antagen år 1907.

"Gärdesgårdar äro ansenligt många, hvartill ännu finnes tjänlig skog", skriver lantmätaren Erik Klingius i Malax i mitten på 1700-talet.

Gärdslet (*troodona*) och stöarna (*staavra*) till gärdesgårdarna, högs på granar på hösten och vintern. Trodorna skulle vara 3–6 meter långa och ha en rot diameter på 8–15 cm. Stöarna skulle vara 2–3 m långa med en rot diameter 5–10 cm. Störlängden var tilltagen för att stöarna skulle kunna spetsas om och återanvändas när den i marken nedstötta delen ruttnat.

På våren klöv man de hemkörda grövre trodorna på längden med yxa och träkilar. Den kluvna trodan fick ett tätare och vackrare utseende än en långssågad troda. Vid läggningen av trodorna mellan stöparen lades den kluvna sidan, vedsidan, mot stöarna. Trodor med klenare dimension, som inte klövs, randbarkades i två, tre ränder för att torka fortare och för att barken

Vid Knösgården byggdes en *snidijäschgåli* 2004. Gården ägs av Övermalax byråd.

inte skulle börja flagna. I en *snidijäschgåli* lades trodorna med den grövre änden uppåt.

Om stöarna var nyhuggna randbarkades också dessa. Stöarna skulle vässas endast på två sidor med skären inåt för att bli smala och därmed minska risken för tjällyftning. För att skydda stöarna mot röta sveddes störandarna över en öppen eld innan de stöttes ner 30–40 cm i jorden. När kådan av värmen trängde ut fick stöarna ett impregnerat yttskikt av sin egen kåda.

Som bindsel användes vanligtvis meterhög tätvuxna smågranar som högs på våren strax innan gärdesgården skulle byggas. Granarna kvistades och delades sedan för hand från toppen och nedåt. Banden, *stölningarna*, förvarades i vatten för att inte torka och basades smidiga vid eld innan de vreds hårt fast i flera varv som åttor mellan stöparen för att bilda underlag för trodorna. Fyra eller fem band behövdes för varje störpar.

En välbyggd trägärdesgård av rätt virke och med de gamla beprövade måtten, två alnar hög och två alnar mellan stöparen, håller i 30–40 år.

Håkan Genberg

Besök våra evenemang!

Båtens dag: 16 juni kl 13 vid Kvarkens båtmuseum, Åminne

Hembygdsdagen: 8 juli kl 13 vid Brinkens museum

Viskonsert: 18 juli kl 19 vid Brinkens museum. Sofie Jungarå och Viktor Weijola underhåller.

Blommornas dag: 12 augusti kl 13 vid Brinkens museum

Europas byggnadsarvsdag: 9 september kl 13 vid Åminne Folkpark

Köp våra böcker!!

Öväbyji i Malax runt 1950 30 euro

Båtbyggarna Marander 10 euro

Amerika! – Emigration 1900 10 e

Glåntar ur en bygdemans liv 20 euro

Kust- och älvfiske 10 euro

Bilder från det förflutna 10 euro

Malax 1914 5 euro

Malaxbygden (med 2 kartor) 30 e

Minnen från Malax 5 euro

Låt solä skin, låt sanna blås 15 e

Fattiggården i Malax 8 euro

Som det grymmaste krig 5 euro

En livsvägs krok 5 euro

Storsjön 5 euro

Öjna 8 euro

Daniel Kiöping-släktverket

Maria-delen 40 euro, övriga delar till specialpris!

Vykort 0,50 euro /st

Kontakta **Karl-Gustaf Dahlsten**
3654 371. Mera bokinfo på hemsidan.

Besök vår hemsida!

<http://museum.malax.fi/index.html>

Missa inte månadens bilder och Brinkens trädgård på hemsidan!

Arkivnytt

Malax hembygdsarkiv har fått flera nya donationer av handlingar i år. I en bunt med papper finns också en ask med minneskort av konfirmationen från 1920–1930-talen. Liknande askar finns i flera andra privata samlingar och omfattar olika tidsperioder. Att de finns kvar visar att de hade stor betydelse för sin ägare och var värda att spara.

På tal om kort – det skickades mycket kort i den så kallade gamla goda tiden. Kort sändes till namnsdagar, födelsedagar, jul, nyår och påsk. Korten var ofta mycket fantasifulla

och glittrande. Dessutom förekom vykort med hälsningar från främmande platser. Mottagaren kände sig säkert glad och ihågkommen och korten sparades som minnen.

Verkliga rariteter är de kort som skickades under kriget som fältpost. De berättar både bildmässigt och ofta med några texttrader om livet vid fronten. Bilderna på korten är ofta humoristiska och visar på de glädjeämnen som var så viktiga i orostider.

Visst känns det än i dag mera omtänksamt att få ett riktigt julkort än ett textmeddelande med God Jul i mobilen. Det glömmer man samtidigt som det raderas ...

Inga Österblad

Nya donationer fås hela tiden

både till Brinkens museum och till Kvarkens båtmuseum. Ovan en 17 fots motorbåt, donerad av **Jan Sandholm**. Båten är byggd av **Arvid West** i Malax 1962. – Nedan en stor tavla (76x121 cm inkl. ram) målad av **Wiljam Malmberg** på 1920-talet. **Bo och Akiko Ingo**, Bergö, donerade tavlan. Wiljam bodde i Åminne, nära båtmuseet. Museiföreningen är tacksam för alla donationer.

MALAX MUSEIFÖRENING rf

Ta kontakt!

Närmare uppgifter om medlemskap, talkoarbeten, donationer m.m. ger **styrelsemedlemmarna 2012:**

Gustav Smulter (**ordf.**) 0500-362378
Karl-Gustaf Dahlsten (**viceordf.**) 365 4371
Vidar Björknäs 365 1297
Britt-Helen Flemming (**kassör**) 365 4572,
Siri Hagback 365 4344
Gunnel Smulter (**sekr.**) 050 5276595
Göran Strömfors (**båtmus. sekr.**) 365 1123
Nils Sund 365 4152
Inga Österblad 050 5695639
Gunvor Brokvist (adjungerad) 365 4152
Nina Falk (adjungerad) 050 3003234

Leif Finnäs 050 5252513

Vid museernas öppethållning:

Brinkens museum 365 1913
Kvarkens båtmuseum 365 1933

Bli medlem i museiföreningen! Kontakta någon i styrelsen om du vill bli medlem (7 euro/år). Värva dig själv samt två andra personer som nya medlemmar – då får du gratis böcker och vykort till ett värde av 12 euro! Förutom *Vällingklockan* även tidningen *Hembygden*. **Välkommen!**

Vällingklockan. Juni 2012.

Redaktion: Leif Finnäs, Gunnel Smulter och Göran Strömfors (även layout och nutida bilder om ej annat nämns). Bilder: Malax museiförenings bildarkiv.